

Na obronkih Trnovskega gozda ne srečaš žive duše

Namesto na Vršič, Viševnik ali Triglav raje po eni najbolj drzno speljanih cest v Sloveniji do prelaza Drnulk in potem do zapuščenih Malih in Velikih Vrš ter na vrh Skopice. Nagrada? Neokrnjena narava, mir in drugačni, a krasni razgledi na znamenite slovenske gore

Franja Žišt

Najbrž še niste niti slišali za 863 metrov visoko Skopico, Škopico ali Vrh Skopice, kot ji tudi rečejo, kaj šele, da bi jo obiskali. Morda jo poznajo le res zagrizeni planinci, saj poti po najbolj severnih obronkih Trnovskega gozda, kjer se Skopica nahaja, obišče malokdo. Na izletu v pristni naravi, med zapuščenimi redkimi naselji, ne boste srečali žive duše, ponuja pa taka dogodivščina popolnoma drugačne razglede kot običajno, a prav tako čudovite, na Julijske Alpe in okoliška hribovja. Na skrivnostne in samotne poti, daleč od preveč obiskanih vrhov, kjer je treba hoditi v kolonah, v svoji knjigi Hodim, torej grem vabi tudi avtor knjige, ki je nedavno izšla pri Planinski založbi **Planinske zveze Slovenije**, Marjan Bradeško.

Avstro-ogrška cesta za korajžne

Že pot do izhodišča je lahko, če se tako odločite, posebno doživetje. Do prelaza Drnulk vodi korajžna makadamska cesta, "ena najbolj drzno speljanih cest v Sloveniji", ki jo je leta 1917 zgradila

avstro-ogrška vojska z idrijskega konca do Čepovana, kjer so med vojno imeli bolnišnico in skladišče zalog goriva in streliva. Vožnja po njej je mogoča šele od prvega pomladanskega dneva. Za manj avanturistične pa je na voljo cesta z druge strani, ki pripelje iz Nove Gorice čez Grgar po Čepovanskem dolu, eni največjih in najlepših ohranjenih suhih dolin pri nas. Po njej je nekdanja tekla reka, po nekaterih izročilih naj bi bila to kar Soča, ki se danes vije čez hrib v Soški dolini. Od Čepovana se je še nekaj časa mogoče peljati po asfaltu, na koncu ceste do prelaza pa je tudi makadam. Z Drnulka jo mahnemo v smeri Malih in Velikih Vrš, ki so jih zadnji prebivalci zapustili leta 1970, leta 1965 pa je tako ali tako v vsakih Vršah živel le še en možakar. "Včasih pa je v Vršah živelo veliko ljudi, družine so imele tudi hlapce in dekle. Življenje je bilo precej težko, ne samo zaradi mraza, tudi vode ni po grebenu, imeli so jo v štirnah. Pod robom pa je vode, kolikor hočeš - in vse teče, zato so se izseljevali v dolino," nas o kraškem svetu skale in jam podučil Bradeško.

Razmeroma široko cesto v smeri Velikih in Malih Vrš so s prelaza zgradili šele pred desetimi leti, v času sanacije posledic po žledolomu - na stotine bukev še vedno leži podrtih -, sicer pa so prej tod vodili le kolovozi in pozabljene poti. Tu in tam ob poti Bradeško pokaže še na druge vedno manj shojene stezice. Take vrste poti sam običajno raziskuje, medtem ko po njih hodijo morda le še lovci. Urednik Planinske založbe, tudi gornik, Vladimir Habjan, se ob tem nasmehne in pristavi, da so lovci včasih zviti - in če nočejo, da drugi hodijo po njihovih poteh, jih tako zakrijejo, da začetka steze enostavno ne opaziš. Prečna pot po južni steni Pece je ena takih, ki je prvih dvajset metrov skrita v nepreloženem ruševju, se za trenutek preselimo na drugi konec Slovenije. Morebitno srečanje z lovcom ne bo vedno veselo, dodajata planinska poznavalca. "Včasih imajo lovci še sitne pse. Velja pa, da je pes prijazen, če je tudi lastnik takšen - in obratno," se pošali Habjan.

Cvekarjev drevored in mrzla zima

Gore najbolj intenzivno doživljaš, kadar si v njih sam, meni Bradeško, ki je sicer največ planinaril z družino ali v družbi še treh gorniških prijateljev, "ker si za vse sam, sploh če hodiš po kakih brezpo-

tjih ali po hudih prepadih, je tudi tvoja odgovornost do sebe večja, hkrati pa se res lahko ustaviš, kadar želiš". Na potepu v preteklost proti Vršam se ustavimo večkrat, Bradeško pripoveduje zanimive zgodbe o teh krajih. Tu je moč najti več razvalin kot recimo na Štajerskem in Gorenjskem, kjer jih skorajda ni, zato so mu ti konci še posebej ljubi. "Enim se zdijo take poti žalostne, meni se pa zdijo pozitivne, ker vem, da je bilo tu življenje - in lahko vidimo oziroma si predstavljamo, kako so ljudje nekdanje živeli," razlaga Bradeško, ko se ustavimo pri razvalinah Brezavščkove kmetije v Velikih Vršah. Tukajšnji kraji so se tudi začeli malo obnavljati - predvsem s pašo vzdržujejo red, da ni vse zaraščeno. Na sosednjih Banjšicah je mogoče večkrat videti kakšno čredo, pa na drugem koncu na Vojškem je tudi bolj živo, kot je bilo, obnavljajo tudi kmetije in nekatere hiše v "hišice za konec tedna".

"V Velikih Vršah so štiri hiše. Obnovljena je le Lukova hiša oziroma hiša Luke Brezavščka, ki se je kot nezakonski otrok rodil dekli tu na Brezavščkovi kmetiji. Zelo lepo ga je vzgojila in je bil izredno priden. Lukovo hišo je leta 1900 večinoma sam sezidal. Dobre skale za gradnjo je bilo tu relativno težko najti, vode ni bilo in jo je iz grape spodaj pod hribom, kjer je Cilov rob (ali Cilu rob), nosil v brenti in zgradil hišo. Oženil se je z Zrčino vo Francko iz Dolenje Trebuše, ki je na približno 200 metrov nadmorske višine, in je prišla sem gor na osemsto metrov. Nikolaj se ni vživela v ta svet, tukaj je predolgo zima, svetloba sicer je, vode ni, spodaj pa je vode, kolikor čes. Luka je bil očitno zelo empatičen in je kupil hišo nižje, v kraju Ščura - in sta tam potem srečno živela naprej. Lukovo hišo je pa prodal," pripoveduje Bradeško o edini obnovljeni hiši daleč naokoli. Poleg Brezavščkove kmetije sta tu porušeni še hiša "pri Gabru", naslednja stoji na robu, rečejo ji "pri Cevkarju". To krasi Cvekarjev drevored mogočnih bukev, ki so jih zasadili, ker s severa vleče "grozen veter", nekaj jih še kljubuje, druge pa je uničil zled.

Okrevališče v partizanski bolnišnici Pavla

V Malih Vršah se ustavimo pri Šuletovi hiši, kjer, podobno kot pri drugih opuščeni bajtah, o tem, da je tu nekdanje življenje, pričajo le še cvetoče narcise. Te so menda zadnje, ki ostanejo, pove Bradeško, ki se je za hribe in hribovsko leposlovje navdušil v tretjem razredu osnovne šole, ko ga je v peharju poleg hrušk pričakalo Miklavževo darilo - planinska knjiga Iz mojega nahrbtnika Janka Mlakarja. Ko se prebijamo med ruševinami, Bradeško razloži, da je akademski slikar Rafael Terpin na-

slikal okoli šeststo porušenih domov s teh koncev in jih izdal v knjigi Klanec do doma - nekatere še stojijo, druge je skiciral na podlagi opisov ljudi. "Ko hodiš tu naokrog, si med nekdanjimi hišami kar predstavljaš, kako bo tamle krava zamukala, kako se bo kaj drugega zgodilo. Enkrat sem nad Baško grapo sedel na štedilniku, iz katerega je že drevje raslo," o prepletu sedanosti s preteklostjo govori Bradeško, medtem ko opazuje "gradbeno mojstrovino" iz drugih časov, velb vrat, ki se ne bo zlepa podrl.

"Slovenska vojaška partizanska bolnišnica Pavla, okrevališče št. 1- Male Vrše je od začetka leta 1943 do aprila 1945 dajala zavetje in zdravljenje 457 ranjenim in obolelim borcem narodnoosvobodilnega boja Slovenije - in sanitetna postaja št. 3 s sanitetnimi tečaji, ki sta jih vodila dr. Marjan Breclj in dr. Aleksandra Gala - Peter," piše na eni redkih modernejših reči, ki jih je mogoče srečati v teh koncih. Tablo ob poti, ki usmerja na enega od več kot šest tisoč partizanskih spomenikov pri nas, je postavilo Društvo vojnih invalidov severnoprimorske regije Nova Gorica. Slovenska vojna partizanska bolnica Pavla je nekoliko manj znana kot partizanska bolnica Franja, je pa med drugo svetovno vojno delovala na več lokacijah v Trnovskem gozdu.

Strašna soteska Gačnik s čudovitimi slapovi

In že smo na vrhu Skopice, kjer se v jasnem dnevu razprostrejo pogledi na Bohinjsko-Tolminske gore. V daljavi se bohotijo Triglav, Vogel, Črna prst, Kojca, Porezen, Blegoš, vidi se celo Plečnikova cerkev v vasi Ponikve na Šentviški planoti, pa greben, ki vodi do Idrijskih krnic na drugi strani. Vmes pa so posejane številne grape, ki jih Bradeško prav tako rad raziskuje. Večinoma se je vanje podajal s preminulim prijateljem Dariom Cortesem. Za grape se je navdušil, ko mu je v roke prišla knjiga Slapovi v Sloveniji in je bral "o drugi najhujši grapi Avstro-ogrske, o soteski Gačnik", pri čemer nihče ne ve, katera naj bi bila prva najhujša grapa. No, druga je tudi lepo vidna s Skopice. Gre za sotesko z ogromno slapovi, kar 40 naj bi jih bilo, visokih od dva do 35 metrov, kjer "hodiš pa ležeš čez skale, malo plezaš, malo greš nad vsakim slapom gor, pa se znova vrneš za slap dol", jo vabljivo opisuje Bradeško, ki njeno raziskovanje označi kot "alpinistično dejanje". Grapa se zaključi pri kmetiji Gačnik, sogovornik pa jo je med večkratnimi obiski najhitreje "prehodil" v sedmih urah.

V tem koncu sta tudi Kozijska grapa pa Paternoljeva grapa, ki vodi na 1299 metrov visok Poldanovec, enega izrazitejših vrhov v Trovskem gozdu (s 1495 metri je najvišji vrh Trnovskega gozda Mali Golak, ki je 15 metrov višji od Velikega Golaka), Bradeško pa jih je v različnih koncih obredel več kot 40. Vedno se jih loti od spodaj navzgor, ker imaš boljši pregled, kot če hodiš navzdol. "V

grapah vidiš neverjetne stvari, skoraj v vsaki soteski sem še kdaj videl kakšno sovo, slapovi so čudoviti, rože so nenavadne. To je divjina. Ni pa to niti približno za vsakogar, takih podvigov se je treba lotiti odgovorno."

Ko v hribih izgubiš ključ ali rešuješ psa

Med vodniki, različnimi informacijami o hribih, zbirki priročnikov o osnovah planinstva, turnem smučanju in športnem plezanju pripravljajo tudi knjigo o turnem kolesarjenju, Planinska založba izdaja tudi leposlovje. "Izdati želimo tudi čim več izvirnega leposlovja, da tudi z branjem privabimo pohodnike, planince v naravo, v hribe," pravi Habjan. S takim namenom je izšla tudi knjiga Marjana Bradeška Hodim, torej grem, v kateri je veliko zgodb s hribov in grap. Med njimi Bradeško izpostavi zgodbo Ne odnehaj, ko je v hribih izgubil ključ in ga potem našel, in Mrcina pasja - o tem, kako je reševal psa. Pri srcu mu je tudi Čez greben do gorske deklince, saj se mu je na turi, ki jo je načrtoval dvajset let, zgodilo toliko stvari, da jih je težko strniti v eno pripoved. V vseh teh zgodbah pa je mogoče najti kup idej za pohode.

Na kaj pa naj pazi pohodnik, planinec, ko gre na ture, pohode, ki jih promovira Bradeško? Če odmislimo klope, ki jih je letos bilo mogoče videti že pozimi - pa tudi ob raziskovanju osamljenih poti se jim nismo mogli ogniti. "Nekatere ture, tiste v grapah, so res za izbrance, vse ostale so pa lahko za vsakogar, ki se bo znašel z zemljevidom," razlaga Bradeško. Pomagati si bo torej treba z zemljevidom, saj na mnogih poteh, tudi če

so bile nekdam markirane, markacij več ni - ali pa so samo še tu in tam. "A na zemljevidu je še vedno vrisana pot, ki ji lahko približno slediš. Izkušen iskalec bo večinoma z mojimi opisi našel cilj," pravi avtor, ki je v knjigo dodal tudi nekaj markiranih, bolj poznanih poti, na katerih pa je kljub vsemu prav tako mogoče najti mir.

Od Haloz do doline reke Dragonje

Skupni presek Bradeškovih poti so namreč samota, tišina, mir. "V tišini sem lahko užival tudi na Triglavu, ker sem pač šel nanj zvečer in zgodaj zjutraj. Na večini opisanih tur, zelo veliko sem jih opravljal sam, praktično nisem srečal človeka. Čez Poliške Špice sem srečal enega človeka, pa sem bil deset ur na poti," Bradeško ponuja samotne poti, da se množice razpršijo. "Da ne bomo vsi hodili na Viševnik v kolonah ali pa na Polhograjsko grmado po blatu, ampak da bomo šli še kam drugam, da

vemo, da se da iti še kam drugam," pristavi. Kam pa še lahko gremo po lepo, odmaknjeno naravo, kjer bomo lahko tudi malo sami? Od Haloz do doline Gračnice, Svetega Lovrenca pred Lisco in na Veliko Kozje, kamor kdo pride le takrat, ko tam cveti clusijev svišč - njegovo najnižje rastišče -, do poti nad dolino reke Dragonje. Vse to so poti, na katerih boste našli mir, našteva Bradeško. "Res, da je kje kakšna robida in se je treba malo pretakniti, ampak tam boste res sami."

Planinska zveza Slovenije intenzivno dela na tem, da razbremeni množično obiskane cilje, kot so Triglav in drugi podobni konci, izpostavi Habjan. "Tako da poskušamo promovirati tudi druge lepe cilje, gore, pohodniške poti. Ob tem intenzivno delamo na tem, da zmanjšamo število voženj v naravi in promoviramo javni prevoz, ki je v Sloveniji sicer zelo šibek. Dobro je tudi, da se do izhodišča pripelje več ljudi v enem avtu, da ne pride vsak sam." Zgledno planinsko vedenje po šolah širijo že med najmlajše v planinskih krožkih, ki so še kar obiskani in "velika baza članov za našo organizacijo".

V hribih premalo spoštovanja

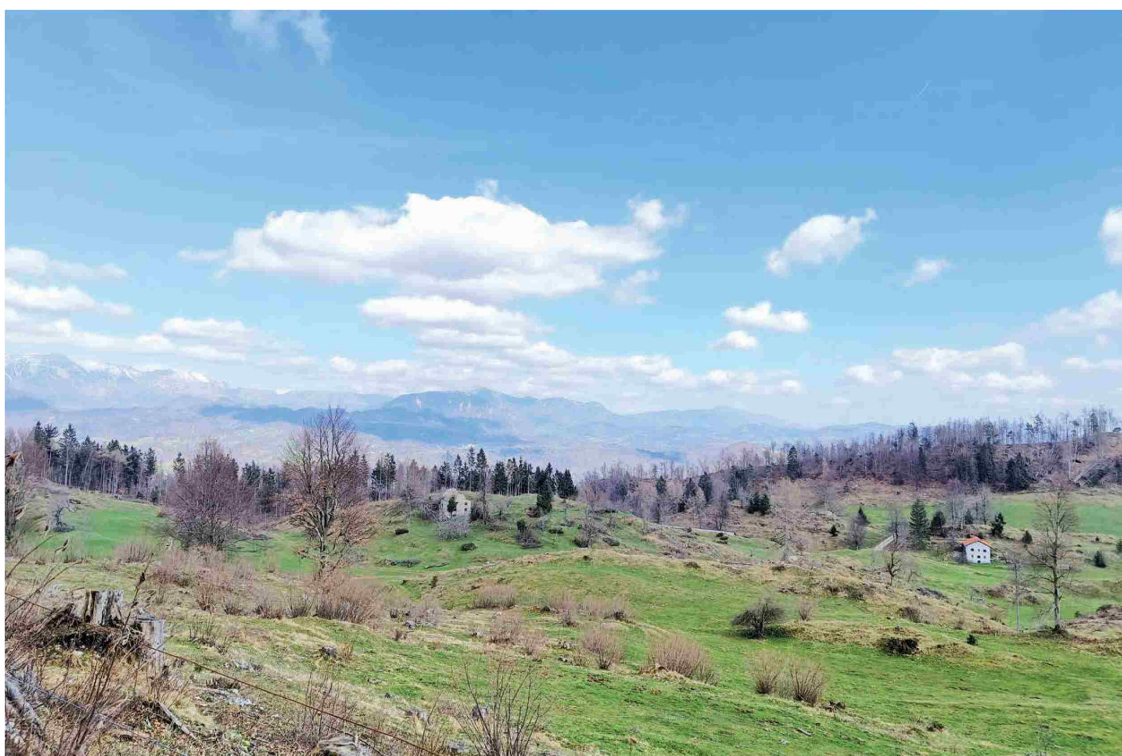
"Bralci morajo paziti na dolžino ture, ker so nekatere precej dolge," še izpostavi posebno značilnost svojih tur sogovornik, avtor dveh popotniških vodnikov in dveh poslovnih priročnikov - že od leta 1986 namreč sodeluje s Planinskim vestnikom. Ker že zelo dolgo hodi po planinskih poteh, opaža, da je danes v hribih premalo spoštovanja: "Turo moraš vzeti z vso spoštljivostjo, tudi povsem običajno turo. Na poti do Skopice gremo tudi mimo grape, v katero lahko, če ne paziš ali če je pomrznjeno, padeš mimogrede. Tudi na videz enostavna pohodna tura lahko vodi celo v smrt. V mojih domačih polhograjskih hribih smo imeli že dve smrtni žrtvi, ko je lovca na pomrznjenem terenu zdrsnilo in je padel po pobočju in čez kakšne skale," svari sogovornik, da moramo biti v hribih vedno pozorni in ravnati odgovorno.

Če lahko bralec samotne in zapuščene poti najde v njegovi literaturi, kje pa jih je pravzaprav našel sam? Vsega je kriva njegova učiteljica zemljepisa, ki jih je "strašno mučila s slepimi kartami": "Dobil si slepe karte, potem si pa moral povedati, katero je katera reka, gora ... Velikokrat sem gledal zemljevide in sem se zelo hitro naučil, kje je zarez, kje je grapa. Ker me je vedno vleklo na bolj razdrapan svet, sem pred 40 leti našel turistično karto občine Tolmin, na kateri so bile označene razne jame in naravne znamenitosti. Med branjem karte sem našel grape in ruševine - in je bilo treba iti pogledati. Ker je bila hčerka majhna, smo sprva potrebovali bolj kratke ture. Kasneje sem jih začel povezovati v daljše, tudi v cel krog, od Dolenje Trebuše čez Razazijo, čez cel Trnovski gozd, denimo ..." Enkrat je potem celo pešačil domov do prestol-

nice, a ko je zagledal tablo Ljubljana, postal tako utrujen, da je kratek del poti do doma dokončal s trolo.

Zagrizeni raziskovalec nepoznanih poti pripravlja že novo knjigo, morda pa bo luč sveta ugledala tudi knjiga, ki sta jo z ženo napisala v devetdesetih letih in nikoli izdala – vodnik za družine z malimi otroki in pogumnimi starši. Računalničar, ki pravi, da je delo pred zaslonom lahko precej suhoparno, pravi, da so hribi tista protiutež, tudi napornim službam, "da ne znoriš": "Imeti moraš nekaj, da se nadihaš - in narava ti vrne vso energijo, ti podari razglede, vlije optimizem. S hribov se vedno vrnem optimističen, četudi je bilo v dolini še toliko problemov. Ko se pet ur znojiš, se veliko problemov že izznoji. Ker jih pa gledaš z viška, se zdijo manj hudi."

**Življenje je bilo
precej težko - ne
samo zaradi
mraza, tudi vode
ni po grebenu,
imeli so jo v
štirnah
V grapah vidiš
neverjetne
stvari, slapovi so
čudoviti, rože so
nenavadne. To
je divjina. Ni pa
to niti približno
za vsakogar,
takih podvigov
se je treba lotiti
odgovorno**

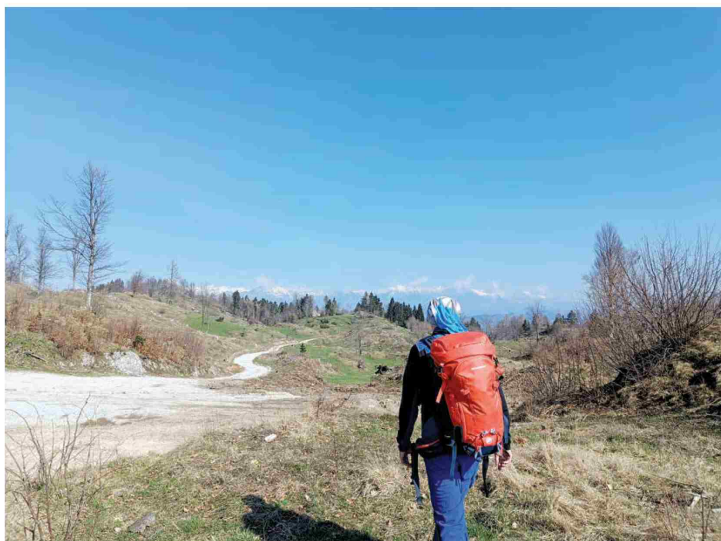
V Velikih Vršah so štiri hiše. Obnovljena je le Lukova hiša oziroma hiša Luke Brezavščka, ki se je kot nezakonski otrok rodil dekli na Brezavščkovi kmetiji. Foto: Franja Žišt

Slovenska vojaška partizanska bolnišnica Pavla, okrevališče št. 1 - Male Vrše je od začetka leta 1943 do aprila 1945 dajala zavetje in zdravljenje 457 ranjenim in obolelim borcem narodnoosvobodilnega boja Slovenije. Foto: Franja Žišt

Planinska zveza Slovenije želi razbremeniti množično obiskane cilje, kot so Triglav in drugi podobni konci. Foto: Franja Žišt

Na izletu v pristi naravi, med zapuščenimi redkimi naselji, ne boste srečali žive duše, ponuja pa taka dogodivščina popolnoma drugačne razglede, a prav tako čudovite, na Julijske Alpe in okoliška hribovja. Foto: Franja Žišt

"Enim se zdijo take poti žalostne, meni se pa zdijo pozitivne, ker vem, da je tu bilo življenje - in lahko vidimo oziroma si predstavljamo, kako so ljudje nekđaj živelii," razlaga Bradeško, ko se ustavimo pri razvalinah Brezavščokve kmetije v Velikih Vršah. Foto: Franja Žišt

Ob poti redko vidiš markacijo, še redkeje so usmerjevalne table. Foto: Franja Žišt